

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στην Ελλάδα στα Χρόνια της Πολυδιάστατης Κρίσης. Αιτίες, Ευθύνες, Προτάσεις, Μέτρα, Δράσεις και Προοπτικές¹

Δ. Ρόκος

Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Περίληψη: Έχουμε ορίσει ως Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη “την ταυτόχρονα και διαχρονικά οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον Άνθρωπο, όπως αυτός και οι συλλογικότητές του εντάσσονται ειρηνικά, παραγωγικά και δημιουργικά στο φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον, ως αναπόσπαστο μέρος τους και όχι ως κυρίαρχοι και εκμεταλλευτές τους”. Μέσα απ’ την ερευνητική μας δουλειά τα τελευταία πενήντα χρόνια τεκμηριώθηκαν οι αρχές, οι αξίες, οι μέθοδοι, οι διαδικασίες και ο δρόμος της πράξης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, για μια ανάπτυξη δηλαδή που να εξασφαλίζει μια αξιοβίωτη ζωή για κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, το θρήσκευμα και τις πεποιθήσεις του.

Στην εργασία αυτή συνεχίζουμε την προσπάθεια αναλυτικής κριτικής διερεύνησης των αιτιών και των ευθυνών για τις εξελίξεις, κάτω από το συγκεκριμένο παραγωγικό και αναπτυξιακό μοντέλο, αλλά και τις νομοτελειακά προδιαγραφόμενες προοπτικές για τον Άνθρωπο και τις ανθρώπινες κοινωνίες, τη φύση και τον πολιτισμό, αν δεν υπάρξει μια ριζική εξέγερση και επανάσταση των συνειδήσεων κι ένας αξιόπιστος, ειρηνικός και δημοκρατικός εναλλακτικός δρόμος για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στον κόσμο, με πρωταγωνιστές τους υπεύθυνους ενεργούς και μορφωμένους πολίτες και τις χειραγώγητες και δημιουργικές συλλογικότητές τους.

Στην κατεύθυνση αυτή διατυπώνονται και τεκμηριώνονται προτάσεις, μέτρα και δράσεις για μια ουσιαστική συζήτηση που θα έπρεπε να έχει αρχίσει από καιρό και να οδηγήσει με δημοκρατία και ασφάλεια σε μια καλύτερη ζωή σ’ ένα ειρηνικό και καλύτερο κόσμο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για μια τέτοια πορεία που είναι:

- η ριζική, ολική και απόλυτα τεκμηριωμένη αμφισβήτηση του χυδαίου νεοφιλελεύθερου υποδείγματος της κυριαρχίας των αγορών και του διεφθαρμένου χρηματοπιστωτικού συστήματος,

---

1 Στο κείμενο αυτό βασίστηκε η εναρκτήρια ομιλία στο ομότιτλο 7^ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε του Ε.Μ.Π που έγινε στο ΜΕ.Κ.Δ.Ε του Ε.Μ.Π στο Μέτσοβο από 12 έως 15 Σεπτεμβρίου 2013.

- το ασφαλές χτίσιμο σε πλανητικό, περιφερειακό, εθνικό και τοπικό επίπεδο μιας νέας κοινωνίας ελευθερίας, ισότητας και δικαιοσύνης, στην οποία, το οργανικό πάντρεμα της θεωρίας με την πράξη και το πειστικό παράδειγμά τους στο πλαίσιο των αξιών, των αρχών, των επιλογών και του ήθους των νέων ανθρώπων, κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων και των συστημάτων χρήσεων γης, παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης που συνεπάγεται η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, θα δικαιώνει κάθε σχετική προσπάθειά μας και
- ο θεμελιακός ρόλος της δημόσιας παιδείας ως μόρφωσης και πολιτισμού, καθώς και της βασικής και της εφαρμοσμένης έρευνας και της τεχνολογίας, ως ανεκτίμητων και μη αγοραίων ανθρώπων, κοινωνικών και πολιτικών αγαθών και δικαιωμάτων για κάθε πολίτη.

1. Εισαγωγή

Έχουμε ορίσει ως Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη “την ταυτόχρονα και διαχρονικά σε πλανητικό, υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και κατάλληλη τεχνική/τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα τελειίει σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον Άνθρωπο και τις προαιώνιες ευγενείς αξίες του, όπως αυτός και οι συλλογικότητές του εντάσσονται ειρηνικά, παραγωγικά και δημιουργικά στο φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον, ως αναπόσπαστο μέρος τους και όχι ως κυρίαρχοι, ιδιοκτήτες, «επενδυτές» και εκμεταλλευτές”. (Ρόκος 2003, 2005).

Με κείμενά μου έρευνας και διδασκαλίας από το 1963, με συλλογικές διεπιστημονικές εργασίες μεταπτυχιακών φοιτητών από την ίδρυση και λειτουργία του Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. “Περιβάλλον και Ανάπτυξη” και με εισηγήσεις πολλών συναδέλφων στα έξι από το 1995 Διεπιστημονικά και Διαπανεπιστημιακά Συνέδρια του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., στο πλαίσιο του θεσμού των ανά τριετία Συνεδρίων τους με θέμα “Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους στην πατρίδα των Ιδρυτών και μεγάλων Ευεργετών του”, τεκμηριώθηκαν οι αρχές, οι αξίες, οι μέθοδοι, οι διαδικασίες και ο δρόμος της πράξης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, για μια ανάπτυξη δηλαδή Αξιοβίωτη για κάθε πολίτη, όπου γης, ανεξάρτητα από τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, το θρήσκευμα, την κοσμοθεωρία και τις πεποιθήσεις του.

Η συντριπτική όμως πλειοψηφία των πολιτικών κομμάτων, συστημικών και αντισυστημικών, των πάσης φύσεως αναλυτών και δημοσιολογούντων, των διαπλεκόμενων προπαγανδιστικών Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και Ενημέρωσης, των όσων μονοδιάστατων πανεπιστημιακών και διανοούμενων, αλλά και των πολιτών στη χώρα μας, στην Ευρώπη και στον κόσμο, θεωρούσαν και θεωρούν την «ανάπτυξη» ως αποκλειστικά και μόνο οικονομική και έτσι είδαν την κρίση από το ξέσπασμά της αλλά και τη βλέπουν μέχρι σήμερα, ως αποκλειστικά ή κυριότατα οικονομική, χρηματοπιστωτική, δημοσιονομική και επιχειρήσαν και επι-

χειρούν να την κατανοήσουν, να την εξηγήσουν και να την αντιμετωπίσουν στο «πεδίο» της μηχανιστικά και αμήχανα, με τα αντίστοιχα μονοδιάστατα εργαλεία, μεθοδολογίες, μέσα, δράσεις και «λύσεις».

Αγνόησαν έτσι, αλλά και εξακολουθητικά αγνοούν, συνειδητά ή ασυνείδητα, τις πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις του οικονομικού με το κοινωνικό, το πολιτικό, το πολιτισμικό, το τεχνικό/τεχνολογικό και το ευρύτερο “ολικό” περιβάλλον μέσα στο οποίο η κρίση γεννήθηκε, εξελίχθηκε, βάθυνε, επεκτάθηκε και πολλαπλασιάστηκε και οι κρατούσες δήθεν διαφορετικές κοσμοθεωρητικά, ιδεολογικά και πρακτικά λύσεις που προκρίνουν από τη σκοπιά τους προτείνουν και/ή εφαρμόζουν, περιορίζονται σε απλοϊκές, ή/και λαθεμένες εκ γενετής οικονομικές πολιτικές, υπαγορευόμενες και/ή επιβαλλόμενες από υπερεθνικά κέντρα εξουσίας, οι οποίες, εκτός από ατελέσφορες, εκτός τόπου και χρόνου, άστοχες, «μερικές», ευκαιριακές και αποσπασματικές, αποδείχθηκε και αποδεικνύεται καθημερινά ότι είναι τελικά καταστροφικές για τον άνθρωπο, την κοινωνία, τον πολιτισμό και τη φύση.

Τη συγκεκριμένη αυτή “πραγματική” πραγματικότητα βιώνουμε σήμερα οδυνηρά όχι μόνο στην Ελλάδα και τις φτωχές χώρες του νότου, αλλά και στον εντός πλέον των τειχών των πλούσιων «αναπτυγμένων» κρατών «τρίτο κόσμο», των όλο και περισσότερων αστέγων, ανέργων, μεταναστών και των όλο και περισσότερο κάτω από το όριο φτώχειας διαβιούντων πολιτών τους.

Έτσι, ο στόχος της πολυπόθητης «επερχόμενης οικονομικής ανάπτυξης», ως κερσάκι στην τούρτα των προαπαιτούμενων της, δηλαδή της «σταθερότητας», της δολοφονικής οριζόντιας λιτότητας και μιας φαύλης από φαύλους σχεδιαζόμενης και υλοποιούμενης «δημοσιονομικής εξυγίανσης», δεν επιτυγχάνεται και δεν πρόκειται ποτέ να επιτευχθεί με τις αξίες, τα υλικά, τα δόγματα, τις συνταγές, τα μέσα, τις διαδικασίες και τους ταγούς του παλιού κόσμου που αναπόδραστα αυτοκαταστρέφεται, μετρώντας, υπολογίζοντας και προσδοκώντας, κυνικά, τα -όπως νομίζει- κέρδη του, την ανάσταση και την επιβίωσή του.

Με βάση τα παραπάνω, είναι λοιπόν φανερό ότι Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη δεν υπήρξε ποτέ, ούτε βέβαια υπάρχει σήμερα, ούτε στην Ελλάδα, ούτε στην Ευρώπη, ούτε στον κόσμο, γιατί στις συνθήκες κυριαρχίας της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και της απόλυτης ασυδοσίας των χρηματοπιστωτικών κυρίως αγορών, οι αρχές και οι αξίες της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, που συνεπάγονται ειρήνη, κοινωνική αλληλεγγύη και τουλάχιστον πολιτική, οικονομική και κοινωνική ισονομία και δημοκρατία, βρίσκονται στα αζήτητα, τόσο από τους επαγγελματίες της πολιτικής και τις πολιτικές δυνάμεις που κατέχουν ή διεκδικούν μια κολοβή και δοτή από τις αγορές εξουσία, όσο και από εκείνους τους πολίτες που, χωρίς παιδεία ως μόρφωση και πολιτισμό και αντιστάσεις, εύκολα χειραγωγούνται ή/και εκμαυλίζονται από καταγιστικά προβαλλόμενες, διαφημιζόμενες και επιβαλλόμενες εν πολλοίς από τα κυβερνητικά και τα συστημικά διαπλεκόμενα ΜΜΕ, σωτηριακές

δήθεν, αλλά στη θεωρία και την πράξη ολικά καταστροφικές, για τους ανθρώπους, το “ολικό” περιβάλλον, τις πατρίδες και τον πλανήτη, λύσεις.

Λύσεις ιδεοληπτικά μονοδιάστατες, μηχανιστικές, εγκλιβωτισμένες στη θεολογία μιας δημοσιονομικής πειθαρχίας με αδιαπέραστες παρωπίδες δολοφονικής λιτότητας για τους πολλούς και ανεξέλεγκτης, πριμοδοτούμενης και διασφαλισμένης αύξησης της κερδοφορίας για τους λίγους. Για τους λίγους που πάντα φοροδιαφεύγουν, εισφοροδιαφεύγουν, απαιτούν και επιβάλλουν τις μέγιστες δυνατές μειώσεις του εργασιακού κόστους αλλά και ασύλληπτης φαντασίας κίνητρα και απαλλαγές για τους ίδιους, για να «επενδύσουν» και να δημιουργήσουν έτσι «νέες θέσεις εργασίας» ειλώτων, χωρίς κανένα στην πράξη ατομικό, ανθρώπινο, κοινωνικό και εργασιακό δικαίωμα. Ο παράδεισος με αυτές τις λύσεις θα είναι – λένε – μια «βιώσιμη» ή «αιεφόρος» (sustainable/διατηρήσιμη για τους έχοντες και κατέχοντες όμως μόνο στην πράξη) «ανάπτυξη» (Ρόκος 2005, 2011), στην οποία θα ευημερούν, ως φως στην άκρη ενός διαρκώς επεκτεινόμενου τούνελ, οι αριθμοί/στόχοι (π.χ. 3% Έλλειμμα και σήμερα 120% του ΑΕΠ Δημόσιο Χρέος), κι αυτό, ερήμην των αναπόδραστον, εντεινόμενων εγκληματικών επιπτώσεων των αυτορρυθμίσεων των ασύδοτων αγορών, στους ανθρώπους, τις κοινωνίες, τον πολιτισμό, την πολιτική και το “ολικό” περιβάλλον (U.N.D.P. 2000, 2003, 2004).

Εύχομαι και ελπίζω, χωρίς όμως να είμαι απολύτως σίγουρος γι’ αυτό, ότι όλοι μας, βιώνοντας στο στενότερο αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον μας τις πολυδιάστατες συνέπειες μιας προαναγγελθείσας, πολύ πριν το ξέσπασμα της, αλλά νομοτελειακά επερχόμενης, τουλάχιστον από το 1992 στην Ευρώπη, με τη συνθήκη του Μάαστριχτ, συνιστώσας της “ολικής” πλανητικής και όχι αποκλειστικά Ελληνικής καπιταλιστικής κρίσης, διδαχτήκαμε αρκετά και γίναμε σοφότεροι για το ποιοι, πόσο και γιατί ευθύνονται και/ή ευθυνόμαστε για όσα δεινά μας συνέβησαν, συμβαίνουν και θα συμβούν στα χρόνια που έρχονται.

Και αυτά τα δεινά, δεν είναι μόνο ατομικά, προσωπικά και επαγγελματικά, δεν απειλούν και δεν θίγουν μόνο την οικογένειά μας και δεν αναφέρονται μόνο σε οικονομικά προβλήματα, δυσπραγίες ή και καταστροφές.

Διαχέονται, αναπαράγονται και μεταλλάσσόμενα μεγεθύνονται και αλληλεπιδρούν, επεκτεινόμενα στη γειτονιά, στην τοπική κοινωνία, στην πόλη μας, στην περιφέρειά μας, αλλά και στη χώρα μας, η οποία με κυρίαρχη την ευθύνη της πολιτικής τάξης και όχι μόνο της μεταπολίτευσης, τους άνοιξε διάπλατες τις πόρτες για να στρογγυλοκαθίσουν στις έτσι κι αλλιώς όχι ειδυλλιακές συνθήκες της “ολικής” πραγματικότητας της πατρίδας μας.

Επειδή έχουμε, ή τουλάχιστον οφείλουμε να έχουμε, μια στοιχειώδη αυτογνωσία, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι αυτή την πολιτική τάξη ο καθένας μας λίγο πολύ, άλλος λιγότερο κι άλλος περισσότερο, τη στηρίξαμε, τη βοηθήσαμε, ή ανεχτήκαμε την εγκαθίδρυσή της, τη διατηρήσαμε, τη δυναμώσαμε και την παγιώσαμε, κάποιιοι για το συμφέρον μας ως πολιτικοί πελάτες της και κάποιιοι άλλοι, με τη

συνειδητή ιδεολογική μας ένταξη η οποία συγχωρούσε και δικαιολογούσε τα αδικαιολόγητα, με την αφελή πίστη μας, με την παθητική ανοχή μας, με την απολίτικη αποχή μας από τα κοινά ή και με την τυφλή κι ατεκμηριώτη ελιτίστικη και κατακερματιστική της κοινωνικής δυναμικής, ή δήθεν αντιεξουσιαστική κι «επαναστατική» εναντίωσή μας.

Έτσι, δεν θα μπορούσε κάποιος αξιόπιστα να υποστηρίξει, ότι ένας εύκολος καταγγελτικός λόγος, φαινόμενα αδιάκριτης βαιοπραγίας κατά των πρώην «εκλεκτών» αντιπροσώπων μας, χειρονομίες και φονασκίες γενικευτικής απαξίωσης σε θεσμούς που κι εμείς οι ίδιοι δεν περιφρουρήσαμε με την υπεύθυνη πολιτική και κοινωνική μας πράξη τόσα χρόνια, μια οπαδικού τύπου συστράτευσή μας κάτω απ' τις σημαίες ενός νέου «σωτήρα», αλλά και τα ανιαρά και συστηματικά επαναλαμβανόμενα θεάματα τύπου «κλέφτες κι αστυνόμοι» σε κάθε συλλογική λαϊκή διαμαρτυρία, αποτελούν ή μπορούν να αποτελέσουν τις λύσεις στα προβλήματά μας.

Η ριζική ανατροπή των δεινών μας μπορεί να προκύψει μόνο, αν ο καθένας από μας και οι όποιες συλλογικότητές μας, με ανυπόκριτη αυτογνωσία και με σεβασμό στη γνώμη και την ελευθερία του άλλου διαβουλευθούμε, αντιληφθούμε, κατανοήσουμε και συμφωνήσουμε ότι χρειάζεται ένας άλλος δρόμος για έναν ειρηνικό και καλύτερο κόσμο.

Ένας δρόμος που θα σχεδιάσουμε, θα μελετήσουμε, θα χαράξουμε και θα κατασκευάσουμε με δυσκολίες και οδύνες, αφήνοντας στην μπάντα τις δοξασίες, τα υλικά, τις μεθόδους, τις διαδικασίες και τις τεχνικές που μας έφεραν ως εδώ.

Όσο κι αν φαίνεται ουτοπικό, ευχολογικό κι αντιρεαλιστικό, όσο κι αν αποτελέσει αντικείμενο ειρωνείας και καταγγελθεί από τους κάθε φύσης απολογητές και τεχνικούς της κάθε μορφής ορθοδοξίας, εξουσίας και αντιεξουσίας, υποκείμενο αλλά και υλική βάση μιας νέας φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας δεν μπορεί να είναι άλλος από τον συνειδητό, υπεύθυνο, μορφωμένο κι ενεργό πολίτη, δημιουργό και παραγωγό και τις συλλογικότητές τους, που αμφισβητώντας και γκρεμίζοντας μετά λόγου γνώσης τις δομές και λειτουργίες του παλιού κόσμου, χτίζουν και προστατεύουν με τις αξίες, τις επιλογές, τις δράσεις, το συντονισμό και την κοινωνική δυναμική τους, ένα αποδεικτικά καλύτερο κόσμο, παίρνοντας τη ζωή τους στα χέρια τους.

Και είχαμε τεκμηριώσει από το 1992 (Ρόκος 1992,2003,2012, 2013) τη σχολάζουσα κι αναξιοποίητη «δυνάμει» (υπό προϋποθέσεις) δύναμη μιας τέτοιας κοινωνίας να πάρει την κατάσταση στα χέρια της και να δώσει τις λύσεις, στον αντίποδα των νεοφιλελεύθερων καταστροφικών θέσφατων της Συνθήκης του Μάαστριχτ που στοίχειωσαν το ιδεολόγημα της δήθεν «βιώσιμης» ή «αιιφόρου», αλλά σίγουρα διατηρήσιμης του συστήματος και των ντόπιων και ξένων πολιτικών και επιχειρηματικών ελίτ, «ανάπτυξης».

Της «ανάπτυξης» δηλαδή που εξακολουθεί να αποθεώνει την «ανταγωνιστικό-

τητα», την «επιχειρηματικότητα», την «καινοτομία» και τις «ευέλικτες μορφές εργασίας» και η οποία δυστυχώς βρίσκεται ακόμα και στις δέλτους αριστερών και θεωρουμένων ως αντισυστημικών πολιτικών κομμάτων, την ώρα που τιμωρητικά μνημόνια, γεννούν στρατιές ανέργων, φτωχοποιούν λαούς, εξοντώνουν τους φτωχότερους πολίτες τους και καταστρέφουν το φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον.

- Γιατί η «ανταγωνιστικότητα», σημαδεύτηκε, σημαδεύεται και θα σημαδεύεται – αν δεν υπάρξει δημοκρατική ανατροπή της δικτατορίας των αγορών- από τη διαφθορά των μίζών και μέρους των πολιτικών, επιχειρηματικών και γραφειοκρατικών ελίτ, τα διατροφικά σκάνδαλα, τις διοξίνες, τις τρελές αγελάδες, τις νόσους των πτηνών κ.λπ., τις φούσκες του real estate, των χρηματιστηρίων, των τραπεζών των δήθεν τριών Α προ της χρεοκοπίας τους και των στελεχών τους, των ιδιωτικών ασφαλιστικών εταιριών και των προστατευόμενων επίγειων φορολογικών και χρηματοπιστωτικών παραδείσων, από τις κατά το δοκούν «βαθμολογίες» των φαύλων αλλά και αντιεπιστημονικών και ευάλωτων ιδιωτικών εταιριών αξιολογήσεων της πιστοληπτικής ικανότητας, ακόμα και κυρίαρχων κρατών, αλλά και από τις εκθιαστικές συνηγορίες των αγοραίων διανοούμενων απολογητών της, οι οποίοι με τη λογική του «εξ όνουχου του λέοντα» φορτώνουν όλες τις αμαρτίες του κόσμου στον δημόσιο τομέα και αθρώνουν πανηγυρικά την ανικανότητα, την ιδιοτέλεια και τις επαναλαμβανόμενες αποτυχίες των «αρίστων», των τεχνοκρατών και των ανθρώπων της αγοράς.
- Γιατί η «επιχειρηματικότητα», θέλει τους πολίτες μόνο ως πελάτες, πωλητές και καταναλωτές, τις ευνοούμενες «ανταγωνιστικές» επιχειρήσεις να ανθούν και να καρπίζονται ως κρατικοδίαιτες σε Ειδικές Οικονομικές Ζώνες, να απολαμβάνουν κάθε τύπου κίνητρα, φοροαπαλλαγές και προστασίες, να επενδύουν πάντα με δάνεια κεφάλαια σε κατεστραμμένες οικονομίες και να κερδίζουν είτε συγχωνευόμενες, κατακερματιζόμενες σε θυγατρικές και υγροποιούμενες, ή και χρεοκοπώντας ακόμη, πάντα δοξολογούμενες ως οι μόνοι δημιουργοί νέων θέσεων «εργασίας» στην πράξη δουλείας, εκμεταλλευόμενες και διασπαθίζοντας, αντί πινακίου φακής, πολύτιμα δημόσια αγαθά και ανεκτίμητα φυσικά και πολιτισμικά διαθέσιμα και πάντα ιδιωτικοποιώντας τα κέρδη και κοινωνικοποιώντας τις ζημιές τους.
- Γιατί η «καινοτομία», θα πρέπει να παράγεται με όλο και περισσότερο μειούμενους δημόσιους πόρους για την παιδεία και την έρευνα από τα προς πλήρη απαξίωση και ιδιωτικοποίηση δημόσια πανεπιστήμια και μόνο αν είναι ευπώλητη, στο πλαίσιο ειδικά χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων με ισχυρότατη την προπαγανδιστική επιβολή του κυρίαρχου ιδεολογήματος (π.χ. κατηγορία «Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη» και θέματα Διατροφής, Ασφάλειας, Πλανητικών μεταβολών, Διεθνούς τρομοκρατίας κ.λπ.) και
- Γιατί οι «ευέλικτες μορφές εργασίας», ως αναπόδραστη συνέπεια και στο-

χειμμένη μνημονιακή υποχρέωση των πολιτικά υποτελών των αγορών κυβερνήσεων των φτωχών χωρών του νότου, καταδικάζοντας τους λαούς να πληρώνουν δια βίου τις εγκληματικές επιλογές και πολιτικές των κυβερνητικών κομμάτων εκλογικής πελατείας τους, εξασφαλίζουν:

στις κρατικοδίαιτες συνηθέστατα επιχειρήσεις τους μίαν αστείρευτη δεξαμενή πάμφθηνου εργατικού δυναμικού, στις ασφαλείς τράπεζες των πλουσίων χωρών του βορρά τις καταθέσεις των κερδών των ιδιοκτητών και των υψηλόβαθμων στελεχών τους και στις εθνικές οικονομίες των κυρίαρχων κρατών το βέλτιστο, κατάλληλο και επαρκώς εκπαιδευμένο δυναμικό των χωρών της περιφέρειας που δεν μπορεί να βρει άλλη λύση επιβίωσης από αυτή της μετανάστευσης.

Σήμερα όμως είμαστε όλοι πιο υποψιασμένοι σε όλα τα επίπεδα. Βιώνουμε, υπεύθυνοι και ανεύθυνοι, τις συνέπειες των πράξεων, των ανοχών, των εφησυχασμών, των προσωρινών κάθε φύσης ωφελειών και των οριστικά απολεσθέντων «παραδείσων» ως ονείρων προόδου, ευτυχίας και υλικής ευημερίας των πολλών, μέσα από τη μίμηση της ζωής και των παραδειγμάτων επιτυχίας των διαττόντων αστέρων του χωρίς ήθος ισοπεδωτικού «πολιτισμού» των νεοφιλελεύθερων ξένων και ντόπιων «ηγεμόνων».

Και αποφασίζουμε, ή οφείλουμε να αποφασίσουμε, να ακολουθήσουμε το δρόμο τον καλό, στον οποίο πορεύονται ήδη όλο και περισσότεροι πολίτες και συλλογικοί κότες που σκέπτονται ελεύθερα, “ολικά” και πλανητικά και δρουν τοπικά, πρωτόβουλα, εναλλακτικά, παραγωγικά και δημιουργικά, σε πολιτικό, πολιτισμικό, κοινωνικό, οικονομικό, κατάλληλο τεχνικό /τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, αντιλαμβανόμενοι ότι κάθε θεωρία, πράξη και παράδειγμα σε καθ’ ένα από αυτά, έχει αντικειμενικά πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις στην “όλη” ζωή μας, πολλαπλασιάζοντας θετικές συνέργειες, στάσεις και συμπεριφορές.

Ελεύθερες και ακαθοδήγητες πρωτοβουλίες, ενεργήματα και συνεταιριστικές δράσεις των ενεργών, υπεύθυνων και συνειδητών πολιτών, εργαζόμενων, παραγωγών, επιστημόνων και δημιουργών και των συλλογικοτήτων τους σε κάθε γωνιά της Ελλάδας χτίζουν αργά αλλά σταθερά το καινούργιο, το ριζικά διαφορετικό, θεμελιώνοντάς το με την πράξη τους, στις προαιώνιες πνευματικές και ηθικές αξίες της ειρήνης, της δημοκρατίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης, της κοινωνικής αλληλεγγύης, του σεβασμού του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και της προσωπικότητας και της ελευθερίας του άλλου, της παιδείας ως μόρφωσης και πολιτισμού, αλλά και στα ανθρώπινα, κοινωνικά, πολιτικά και εργασιακά δικαιώματα και τις συναφείς υποχρεώσεις, όχι ως μονίμως διαψευδόμενες διακηρυκτικές πομφόλυγες αναξιόπιστων παλιών και νέων «σωτήρων», αλλά ως συγκεκριμένες, δυνατές, μετρήσιμες και αποδεικτικά πειστικές, καλύτερες λύσεις, στην κατεύθυνση ξεπεράσματος της πολυδιάστατης κρίσης και της προοπτι-

κής για μια άξια να βιωθεί από κάθε λαό Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη.

Για να βιωθεί αυτή η πραγματικά και “ολικά” άμεσα δημοκρατική επαναστατική αλλαγή απαιτείται να ξαναορίσουμε, να επανεφεύρουμε και να ζωογονήσουμε την πολιτική, όχι ως τέχνη και τεχνική του εφικτού των ειδικών επαγγελματιών και των οικογενειών τους, αλλά ως το μεδούλι της ζωής, της σκέψης και της συντονισμένης πράξης των φυσικών υποκειμένων της, των συνειδητών, υπεύθυνων και ενεργών πολιτών, δημιουργών και παραγωγών.

Στις συγκεκριμένες συνθήκες της σημερινής οδυνηρής για τους πολλούς πραγματικής πραγματικότητας, οι πολυτέλειες των πάσης φύσεως κοσμοθεωρητικών και ιδεολογικών ορθοδοξιών, αλλά και ακόμη και των «απολύτως» ορθών θεωρητικών αναλύσεων πολιτικών και κοινωνικών ομάδων, στο βαθμό που εμποδίζουν τις απαραίτητες θεμελιώδεις συνθέσεις, συσπειρώσεις και κοινές δράσεις, θα πρέπει να κατατεθούν προσωρινά στην τράπεζα της κοινωνίας του μέλλοντος και να δώσουν τη θέση τους σε ορθολογικές και ρεαλιστικές, ηθικές πάντα και ειλικρινείς, συμφωνίες και μαζικές ενωτικές δράσεις, σε πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτισμικό, τεχνικό/τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο.

Και πρώτα-πρώτα δύο βασικές παραδοχές για τη δική μου μικρή συμβολή στο διάλογο:

1. Θεμέλιο της επαναστατικής πολιτικής αλλαγής δεν μπορεί να είναι παρά μόνο η Δημοκρατία, μέσα από τους εξακολουθητικά κακοπαθημένους, αλλά καλύτερους από κάθε άλλους θεσμούς της, στους οποίους όμως θα πρέπει οι συνειδητοί πολίτες να αποδώσουμε και να διαφυλάξουμε την πραγματική τους υπόσταση.
2. Πεδίο, σήμερα, ανάπτυξης των πρωτοβουλιών, των ενεργημάτων και των δράσεών μας σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και πλανητικό επίπεδο, δεν μπορεί να είναι άλλο από την Ευρώπη ως ειρηνική όμως οντότητα, ενότητα και ολοκλήρωση των λαών και των πολιτισμών της και όχι ως εργαστήριο δοκιμής μονοδιάστατων κοντόφθαλμων μεταφυσικών και πάντα ηλίθιων νεοφιλελεύθερων οικονομικών πρακτικών, των ασύδοτων αγορών και των πολιτικών υποτελών της.

2. Η Δημοκρατία ως διαδικασία και ουσία.

Το πείραμα του ΤΕΕ 1975-1982.

Λέγαμε τα παλιότερα χρόνια, μέσα και αμέσως μετά τη δικτατορία – και ο ομιλών ενηλικιώθηκε πολιτικά με αυτές τις αξίες- ότι η Δημοκρατία ή θα είναι ταυτόχρονα πολιτική, κοινωνική και οικονομική ή δεν θα υπάρχει καθόλου, κι ακόμα, ότι τρεις είναι οι πυλώνες της: το Κοινοβούλιο, τα Συνδικάτα και η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Και μ' αυτές τις αρχές και τα εργαλεία, θα έπρεπε ενωτικά και δημιουργικά να χτίσουμε μια νέα Ελλάδα, χωρίς τις παθογένειες του παρελθόντος, εθνικά ανεξάρτητη, κοινωνικά δίκαιη, με μόνη την κυριαρχία του λαού της.

Μια τέτοια ενωτική δημοκρατική και δημιουργική εμπειρία θεμελιώσαμε στα χρόνια της δικτατορίας και εκφράσαμε το 1974 με τη συγκρότηση της Δημοκρατικής Συνεργασίας Μηχανικών στο Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, στη βάση ενός πειστικού και αξιόπιστου Προγράμματος το οποίο προέκυψε με επώδυνες αλλά απολύτως δημοκρατικές διαδικασίες, ψηφίστηκε με απλή αναλογική από τη μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων Μηχανικών και εξασφάλισε τη νίκη της και τη διοίκηση του ΤΕΕ μέχρι το 1982. Για μια οκταετία δηλαδή, στην οποία ο ομιλών είχε συγκεκριμένη και υπεύθυνη γνώση, συμμετοχή και ευθύνη στα «κοινά» των Ελλήνων Μηχανικών.

Το κοινό Πρόγραμμα προέβλεπε, από τη σκοπιά των Ελλήνων Μηχανικών, ως απαραίτητες προϋποθέσεις της πορείας για μια νέα Ελλάδα, που θα την έβγαζε από την ντροπή και την καθυστέρηση της επτάχρονης ξενοκίνητης στρατιωτικής δικτατορίας:

- την κατάρτιση ενός στρατηγικού σχεδίου Εθνικής Ανάπτυξης της Ελλάδας με διεπιστημονικές, συμμετοχικές, δημοκρατικές από τα κάτω, αντικειμενικές, διαφανείς και αξιοκρατικές διαδικασίες,
- τη θεμελίωσή του στην ακριβή αξιόπιστη και ολοκληρωμένη υποδομή των μετρητικών και ποιοτικών στοιχείων τα οποία συγκροτούσαν την συγκεκριμένη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα της Ελλάδας (Εθνικό Κτηματολόγο, Διερεύνηση Απογραφή και Χαρτογράφηση των Φυσικών και Ανθρώπινων Διαθεσίμων κ.λπ.),
- την συγκρότηση και λειτουργία (με ανοιχτή δημόσια πρόσκληση και χωρίς αποκλεισμούς επιλογή των μελών τους), μόνιμων Διεπιστημονικών Επιτροπών αλλά και εκατόν πενήντα ομάδων εργασίας τους, οι οποίες με ίδιους πόρους του ΤΕΕ (από τις εισφορές των μελών του) και χωρίς καμία κρατική επιδότηση θα μελετούσαν τα μεγάλα προβλήματα της χώρας, της ανάπτυξης και της καθημερινής ζωής (όπως π.χ. η συμβολή στην κατάρτιση του Συντάγματος της Ελλάδας μετά τη δικτατορία, η έρευνα και αξιοποίηση του ελληνικού ορυκτού πλούτου, η ένταξη της χώρας στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, το νέο αεροδρόμιο της Αθήνας, η άκρως απαραίτητη δομική αλλαγή των Πανεπιστημίων μας, η ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας, η σύνταξη, τήρηση και ενημέρωση του Αναπτυξιακού Εθνικού Κτηματολογίου, τα πολυδιάστατα προβλήματα Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, τα μεγάλα ζητήματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης κ.λπ.) στην αντιμετώπιση των οποίων οι μηχανικοί νομιμοποιούνταν ως επιστήμονες και ενεργοί πολίτες και φιλοδοξούσαν να έχουν τεκμηριωμένη γνώμη και υπεύθυνη συμβολή.

Το κοινό Πρόγραμμα υλοποιήθηκε τα χρόνια αυτά με ζηλευτή προσήλωση από όλες τις δυνάμεις της Δημοκρατικής Συνεργασίας, αλλά και με την υπεύθυνη και

συνειδητή στήριξη της αντιπολίτευσής της σε ό,τι συμφωνούσε, ανεξάρτητα από τις σε πολλά σημεία διαφορετικές και αποκλίνουσες απόψεις των πολιτικών φορέων στους οποίους συμμετείχαν πολλά από τα μέλη της.

Αποδεικτικά στοιχεία για την επιτυχία των στόχων της Δημοκρατικής Συνεργασίας τα χρόνια αυτά μπορεί να βρει κάθε ενδιαφερόμενος μελετητής στα σχετικά πρακτικά των μεγάλων Συνεδρίων του ΤΕΕ, στους τόμους των πορισμάτων και των προτάσεων των Επιτροπών και των ομάδων εργασίας του στο Γραφείο Τεκμηρίωσης του ΤΕΕ, στις ενημερωτικές, γενικές και επιστημονικές εκδόσεις του κ.λπ.

Η εμπειρία μου απ' τη θεωρία, την πράξη, τα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε, αλλά και από αυτά τα παραδείγματα της «ολικής» συμβολής των Ελλήνων Μηχανικών στην προσπάθεια για μια νέα Ελλάδα την περίοδο 1975-1982 στοιχειοθετεί και προσπαθεί να τεκμηριώσει την παρακάτω πρότασή μου, για ένα οριστικό και μόνιμο ξεπέρασμα των συνεπειών της πολυδιάστατης πλανητικής κρίσης και των δεινών που βιώνουν σήμερα οι άνεργοι αλλά και η μεγάλη πλειοψηφία του λαού στην η πατρίδα μας (Ρόκος 2012,2013).

3. Θεμελιώδεις πολιτικές και πολιτισμικές προϋποθέσεις για ένα ριζικά διαφορετικό δρόμο

Αξιολογώντας την πορεία της πατρίδας μας, από το ελπιδοφόρο ξεκίνημα του 1974 με βάση τις αρχές, το ήθος, τις αξίες, τις επιλογές και τις δράσεις της συντριπτικής πλειοψηφίας των πολιτών (και ειδικότερα όσων εμπράκτως αντιστάθηκαν στη δικτατορία) και των συλλογικοτήτων τους, για μια «ολικά» δημοκρατική εξέλιξη μετά το επτάχρονο σκοτάδι της, μέχρι τον πλήρη προοδευτικά εκφυλισμό και την έκπτωσή του στο «όραμα» και την πράξη μιας μονοδιάστατης, αντί πάσης θυσίας, οικονομικής «ανάπτυξης», που καθόρισε και καθορίζει και τις ποιότητες, τα μεγέθη, τα ήθη και την κατάσταση της πολιτικής και του πολιτισμού ως τις μέρες μας, προκύπτει ως πρώτη και κύρια θεμελιώδης προϋπόθεση για ένα ριζικά διαφορετικό δρόμο *η ανάγκη μιας αυτοκριτικά ανυπόκριτης «ολικής» αυτογνωσίας*. Απαιτείται μ' άλλα λόγια σήμερα η ακριβής, αξιόπιστη και ολοκληρωμένη απόδοση των στοιχείων που συγκροτούν την αδιάσπαστη ενότητα της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της Ελλάδας, όπως και από όποιους αυτή επηρεάζεται στο σύγχρονο γεωστρατηγικό, γεωπολιτικό και γεωοικονομικό παιχνίδι των συμφερόντων της ηγεμονικής πλανητικής υπερδύναμης, των «οικείων» της υπερεθνικών οργανισμών, αλλά και των όποιων «δυνάμει» ανταγωνιστών τους.

Η «ολική» αυτογνωσία θα μας επιτρέψει να δούμε καθαρά πώς και γιατί ρουφηχθήκαμε ο καθένας μας, άλλος σε μεγαλύτερο κι άλλος σε μικρότερο βαθμό, από αυτήν την πολιτική και τον «πολιτισμό» της, ως αλλοτριωμένοι πελάτες τους και όχι ως πολίτες που θέλαμε να πάρουμε τις ζωές μας στα χέρια μας.

Στο κρισιμότερο σημείο στο οποίο βρισκόμαστε σήμερα δεν υπάρχει άλλος τρόπος παρά να δράσουμε με ωριμότητα και ευθύνη, αντιλαμβανόμενοι ότι οι λύσεις που χρειαζόμαστε δεν βρίσκονται ούτε στα μαγικά χέρια επαναληπτικά αποτυχημένων, αναξιόπιστων παλιών και επίδοξων νέων σωτήρων, αλλά ούτε και στα όπλα και τις τυφλές εξεγέρσεις, στην ατομική «επαναστατική» βία και τη βία της αντιεξουσίας και το χειρότερο στο χυδαίο λαϊκισμό των νεοναζιστών εγκληματιών.

Ο νέος ριζικά διαφορετικός δρόμος δεν μπορεί παρά να είναι κοινοβουλευτικός, από ένα όμως ριζικά διαφορετικό, στη συγκρότηση, τη δομή και λειτουργία του κοινοβούλιου, με νέα κόμματα αρχών, με νέο πολιτικό προσωπικό δοκιμασμένου ήθους, ικανοτήτων, αξιακών επιλογών και πράξης, που έχει την, από στόμα σε στόμα, έξωθεν καλή μαρτυρία κι αναγνώριση του ήθους και της επαγγελματικής, παραγωγικής, εργασιακής, κοινοτικής και κοινωνικής δράσης του και της ενεργού συμμετοχής του σε χειραγώγητες, συλλογικές πρωτοβουλίες, ενώσεις, κινήσεις, συνεταιρισμούς και κινήματα πολιτών, τα οποία απελευθερώνονται σταδιακά απ' τα δεσμά πελατειακής ομηρίας του κομματικοκρατικού συστήματος και παίρνουν τις ζωές τους στα χέρια τους (Ρόκος 2003, 2012, 2013).

Ένα τέτοιο πέρασμα από την υφιστάμενη κατάσταση στην επαγγελόμενη ριζικά διαφορετική, για να είναι ομαλό και δημοκρατικό, απαιτούνται ορισμένες θεσμικές και νομοθετικές δημιουργικές δημοκρατικές υπερβάσεις, οι οποίες με φαντασία θα εξασφαλίσουν τη δίκαιη εκπροσώπηση όλων των πολιτών και την πολιτική ισοτιμία της όποιας ψήφου τους.

Έτσι η απλή αναλογική θα πρέπει να καθιερωθεί ως πάγιο εκλογικό σύστημα, γιατί οι μύθοι: της «αταλοποίησης» της πολιτικής ζωής, του «κατακερματισμού» των πολιτικών δυνάμεων και της αναπόδραστης ακυβερνησίας με τη χρήση της, έχουν απολύτως διαλυθεί, όπως αποδεικνύει η πρόσφατη πολιτική ιστορία μας.

Πραγματικά, τα μεγάλα αλλά και μικρότερα κόμματα, πολυδιασπάστηκαν επανειλημμένα, άλλαξαν ανενδοίαστα αρχές, σχέδια, στόχους, επιλογές, εγκαταλείφθηκαν προσωρινά ή και μόνιμα από στελέχη τους, αλλά και επανασυγκολλήθηκαν μεταξύ τους και με άλλους με μόνο γνώμονα τη διατήρηση ή τη διεκδίκηση μιας αντικειμενικά σήμερα, προτεκτορατικού τύπου «εξουσίας».

Η αμφισβήτηση μιας τέτοιας εξουσίας όμως δεν γίνεται αξιόπιστη και πειστική όταν περιορίζεται σε μια συλλήβδην ηχηρή καταγγελία κάθε απόφασης όσων την ασκούν, έστω και με την εγκληματική, υποτακτική στους δανειστές και ανεγκέφαλη σκηνηρία λύσεων επιβολής, χωρίς σχέδιο, μελέτη και τεκμηρίωση, οριζόντιων μέτρων απολύσεων, περικοπών μισθών και συντάξεων και σταθερά υφεσιακών αντιαναπτυξιακών ρυθμίσεων στο όνομα μιας «ανάπτυξης» και της «σωτηρίας» της χώρας η οποία αφήνει στο δρόμο της εκατόμβες θυμάτων.

Όσοι, κόμματα, συλλογικότητες και πολίτες, θέλουν να αντισταθούν και να ανατρέψουν αυτές τις πολιτικές, πρέπει, πριν απ' όλα, με τη θεωρία και την πράξη

τους να ξαναδώσουν νόημα, υπόσταση και αξιοπιστία στην επαγγελόμενη απ' αυτούς αλλαγή με συγκεκριμένα άμεσα, χειροπιαστά και αποτελεσματικά μέτρα που θα συμβάλουν στη γέννηση και ζωογόνηση της εμπιστοσύνης και της ελπίδας ιδιαίτερα των αδύνατων, των καθημαγμένων και των απελπισμένων πολιτών.

Μέσα απ' την παρούσα βουλή θα πρέπει να υπάρξουν εδώ και τώρα, μετά από υπεύθυνες, ειλικρινείς, συνειδητές και αποτελεσματικές διαβουλεύσεις των αντιπροσώπων του λαού οι οποίοι συνειδητοποιούν και τις δικές τους ευθύνες, νομοθετικές πρωτοβουλίες και ρυθμίσεις που θα θεμελιώνουν πειστικά τον ειρηνικό δρόμο και την πολιτική και πολιτισμική κουλτούρα των αναγκαίων επάλληλων συνθέσεων για την έξοδο από την πολυδιάστατη κρίση και την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της πατρίδας μας.

Η ζωή απόδειξε, ότι οι επικοινωνιακές, «μιντιακές» συνήθως, κορώνες των όσων χρεοκοπημένων και αποϊδεολογικοποιημένων εκφραστών ακρότατα ανταγωνιστικών δίπολων: «μνημονιακών» και «αντιμνημονιακών», «δεξιών» και «αριστερών», «συντηρητικών» και «προοδευτικών» και «συστημικών» και «αντισυστημικών» αφηγήσεων, δεν έχουν και δεν μπορούν να έχουν καμιά απολύτως αξία και κανένα αντίκρισμα:

- χωρίς ένα υπεύθυνο και τεκμηριωμένο στρατηγικό σχέδιο και πρόγραμμα εξόδου από την κρίση και Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της πατρίδας μας,
- χωρίς τις απαραίτητες και κοινά αποδεκτές σε κατ' ιδίαν συνομιλίες μεταρρυθμίσεις, που δεν θα είναι αυτές που ζητούν τώρα να επιβάλουν οι δανειστές μας με την παντός καιρού και τόπου οριζόντια μηχανιστική λογιστική λογική τους, αλλά αυτές που οφείλαμε εδώ και πενήντα χρόνια να έχουμε συμφωνήσει και μεθοδικά εφαρμόσει και διασφαλίσει για ένα κράτος δικαίου,
- χωρίς την ανυπόκριτη μέχρι το κόκαλο και έμπρακτη αυτοκριτική, του ηγετικού πολιτικού προσωπικού κομμάτων, συνδικάτων και τοπικής αυτοδιοίκησης για όσα έγιναν με ευθύνη, (ή δεν έγιναν, ή δεν μπορούσαν να γίνουν όταν και όπως έπρεπε), αλλά και των τμημάτων του λαού που με αφέλεια, άκριτη σύμπλευση και/ή προσδοκία ωφελειών τους στήριζε,
- χωρίς τον δίκαιο καταμερισμό των ευθυνών για τον αλόγιστο δημόσιο και ιδιωτικό υπερδανεισμό και την απόδοση δικαιοσύνης σε όλους όσους αποδεδειγμένα έβλαψαν την πατρίδα,
- χωρίς την συνειδητή, αυτόβουλη απόσυρση των υπευθύνων και των κατιόντων τους από την πολιτική ζωή και την ριζική ομαλή ανανέωσή τους π.χ. με διπλάσιο αριθμό υποψηφίων σε κάθε εκλογική περιφέρεια, εκ των οποίων οι μισοί θα προέρχονται από το κάθε κόμμα και οι άλλοι μισοί από την κοινωνία στην οποία θα έχουν καταξιωθεί ως πρόσωπα, με το ήθος, τις ικανότητες, τις πρωτοβουλίες και τη συλλογική τους δράση και θα μπορούν να προτείνονται και εφ' όσον αποδέχονται, να συμμετέχουν και σε περισσότερα του ενός ψηφοδέλτια, αυξάνοντας έτσι αποτελεσματικά τις πιθανότητες να εκλεγούν, ε-

κτοπίζοντας τα επιβιώνοντα πολιτικά τζάκια και βάζοντας επιτέλους ταφόπλακα στις πελατειακές ομηρίες,

- χωρίς την άμεση διακοπή της κρατικής χρηματοδότησης των «εν τη βουλή και ευρωβουλή» κομμάτων και των «ερευνητικών ιδρυμάτων» τους, αλλά και την επιβολή αυστηρών κυρώσεων στις τράπεζες οι οποίες χωρίς κοινή λογική και ασφαλείς εγγυήσεις τα δάνεισαν σε βάρος του δημοσίου συμφέροντος,
- χωρίς την άμεση κατάργηση όλων – απολύτως όλων – των προνομίων των αντιπροσώπων του λαού (οι οποίοι προφανώς δεν χρειάζονται επιστημονικούς συνεργάτες, πολιτικά γραφεία, εξοπλισμούς κ.λπ. γιατί ο λαός αυτούς και μόνο διάλεξε να τον εκφράζουν), τον καθορισμό του μισθού τους στον μέσο όρο των μηνιαίων αποδοχών των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα, τη συνέχιση της ασφάλισής τους στο ταμείο της επαγγελματικής τους απασχόλησης και την απόλυτη διάκριση της εκτελεστικής από τη νομοθετική εξουσία,
- χωρίς την άμεση κατάργηση: των ευνοιών του νόμου περί ευθύνης υπουργών, του νομοθετικού πλαισίου και των κυβερνητικών πρακτικών που ανέχονται, αν δεν πριμοδοτούν, την διακριτική φορο και εισφοροδιαφυγή, αλλά και την κλοπή του δημοσίου χρήματος, από ασύδοτες και πάντα ανεξέλεγκτες εξωχώριες εταιρίες, από το διαπλεκόμενο μ' αυτές «επενδυτικό» τραπεζικό σύστημα και τα κυβερνητικά και ιδιωτικά ΜΜΕ,
- χωρίς την κατάργηση της δυνατότητας παράτασης απαράδεκτων εκκρεμοδικιών μέσω αστήρικτων, ανήθικων και μεθοδευμένων αναβολών εκδίκασης των κάθε φύσης μεγάλων φορολογικών και οικονομικών εγκλημάτων,
- χωρίς την άμεση κατάργηση της δυνατότητας καταχρηστικής εκμετάλλευσης πράξεων νομοθετικού περιεχομένου και αναδρομικής ισχύος αντισυνταγματικών νόμων και υπουργικών αποφάσεων, που καταργούν στην πράξη το νομοθετικό έργο της βουλής κι αυτούς τους αντιπροσώπους του λαού,
- χωρίς την ευθεία, άμεση, αδιαμεσολάβητη, αχειραγώγητη, ακαθοδήγητη και αμφιμονοσήμαντη σχέση κι αλληλεπίδραση του λαού, των συνεταιρισμών και των συλλογικοτήτων του, των οργανώσεων των παραγωγών, των εργαζομένων, των δημιουργών και των επιστημόνων, με τους αντιπροσώπους του για όλα τα μείζονα θέματα της πολιτικής, της οικονομίας, της κοινωνίας, του πολιτισμού, της παιδείας της έρευνας και της τεχνολογίας, του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης απ' τη σκοπιά του δημοσίου συμφέροντος, γιατί ένας Νόμος για να είναι Νόμος πρέπει να είναι δίκαιος,
- χωρίς το χτίσιμο συμμαχιών, με βάση τις αξίες, τις αρχές και το ήθος της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, μέσα κι έξω από τη χώρα, στο βαθμό που η πολυδιάστατη κρίση έχει πλανητική, υπερεθνική και εθνική έκφραση και επιπτώσεις στους λαούς, τη φύση και την κοινωνία και το ξεπέρασμά της απαιτεί αντίστοιχες ώριμες, αλληλέγγυες και συντονισμένες προσπάθειες σε όλα τα επίπεδα από τους ενεργούς, υπεύθυνους και συνειδητούς πολίτες που ξέρουν και

υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους αλλά και εκπληρώνουν στο ακέραιο τις υποχρεώσεις τους.

και το κυριότερο:

- *χωρίς την άμεση ανάκτηση της εθνικής κυριαρχίας και της εθνικής αξιοπρέπειας της χώρας μας ως ισότιμοι εταίροι μιας δημοκρατικής και αλληλέγγυας Ευρωπαϊκής Ένωσης των λαών της Ευρώπης και των πολιτισμών της, σύμφωνα με τις ολιστικές αξίες της ιδρυτικής συνθήκης της Ρώμης και όχι με τις μίζερες, αντιεπισημονικές, θανατηφόρες και μονοδιάστατα λογιστικές νεοφιλελεύθερες συνταγές του Μάαστριχτ και των συμφερόντων των διαφορικών ευαισθησιών γραφειοκρατών της Γερμανίας, των άλλων «αδιάφθορων» χωρών του πλούσιου βορρά και των Βρυξελλών, θεματοφυλάκων του ιερού δισκοπότηρου της κερδοφορίας του αμαρτωλού χρηματοπιστωτικού συστήματος και υπευθύνων της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής γενοκτονίας των λαών των χωρών του φτωχού νότου.*

4. Προοπτικές για μια ασφαλή έξοδο από την πολυδιάστατη κρίση και για μια αξιοβίωτη ανάπτυξη στην Ελλάδα και τον κόσμο

Δυστυχώς, πέρα από τις καθεστωτικές, ακόμη και φερόμενες ως «προοδευτικότερες» πολιτικές δυνάμεις, οι παντός καιρού τεχνοκράτες, οι προβεβλημένοι και εξακολουθητικά προβαλλόμενοι κυβερνητικοί και «δυνάμει» κυβερνητικοί, δήθεν «μη κυβερνητικοί» και «μη κερδοσκοπικοί» διανοούμενοι, καθώς και πολλοί καλοί ειδικοί αλλά μονοδιάστατοι επιστήμονες, θεωρούν ως κυρίαρχο ή και αποκλειστικό μόνο στοιχείο της πολυδιάστατης και πλανητικής - στην πράξη - κρίσης, το οικονομικό και από την σκοπιά τους προτείνουν σωτήριες «αναπτυξιακές» λύσεις, εγκιβωτίζοντάς τες στο ασφυκτικό – και για την περίπτωση εγκληματικό – πλαίσιο μιας κάποιου τύπου οικονομικής και μόνο «βιώσιμης ανάπτυξης». Η «ανάπτυξη» αυτή υποτίθεται ότι θα αχνοφέγγει στην άκρη ενός ατέλειωτου τούνελ θανατερής λιτότητας και ανεργίας για τους πολλούς, ενώ οι αιώνιοι λίγοι θα απολαμβάνουν, όπως πάντα, με την εύνοια της ανοιχτόμυαλης γι' αυτούς και ράθυμης «ανεξάρτητης» δικαιοσύνης, τη θεσμική και πολιτική προστασία της ασύδοτης απληστίας τους με ευρηματικά «κίνητρα», επαναληπτικών περαιώσεων, ευνοϊκών φορολογικών και ασφαλιστικών ρυθμίσεων, υπαγωγών σε πτωχευτικά δήθεν άρθρα ατομικού πλουτισμού και εξόντωσης των κάθε φύσης εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, για να κάνουν «επενδύσεις» για τη «δημιουργία νέων θέσεων» καταναγκαστικά «ευέλικτης», συχνότατα αντιπαραγωγικής και ανασφάλιστης, πολλές φορές, εργασίας.

Αγνοώντας, στην καλύτερη περίπτωση, ή και εκμηδενίζοντας συνειδητά το ρόλο και τη σημασία της πολιτικής, της κοινωνίας, του πολιτισμού, της τεχνικής/τεχνολογίας και του περιβάλλοντος, καθώς και των πολυδιάστατων διαλεκτι-

κών σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων τους με την οικονομία αλλά και των αναπόδραστων μεταξύ τους συνεργειών, οι καθεστωτικές δυνάμεις περιορίζονται να εφαρμόζουν αφελείς, ηλίθιες και/ή εγκληματικές λύσεις οι οποίες έχουν ως θεμέλια: την αύξηση (ακόμη και ερήμην της παραγωγής) της όποιας κατανάλωσης, την «αναθέρμανση» αντί πάσης θυσίας της οικοδομικής δραστηριότητας (ενώ λιμνάζουν για χρόνια απούλητα 250.000 ακίνητα της φούσκας του real estate), την ανέγερση υπερξενοδοχείων σε (νομοθετημένες δυο και τρεις φορές ως υπερκορεσμένες τουριστικά) περιοχές, την χωρίς λογική και προϋποθέσεις περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών και της «επιχειρηματικότητας», την εξουδετέρωση όλων των θεσμικών, νομοθετικών, ηθικών, εργασιακών και περιβαλλοντικών «εμποδίων» στην άσκηση κάθε φύσης κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων, την χωρίς όρους και όρια εξευτελιστική εκποίηση της γης, του εθνικού πλούτου, των στρατηγικής σημασίας φυσικών και ανθρώπινων διαθεσίμων και των κοινωνικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων και δημοσίων αγαθών στην υγεία, την παιδεία και την κοινωνική πρόνοια, αλλά και αυτής ακόμη της εθνικής κυριαρχίας και αξιοπρέπειας.

Με τα εργαλεία της ευήχως φερόμενης ως «βιώσιμης» ή «αιεφόρου» ανάπτυξης, δηλαδή την ασύδοτη αύξηση της «ανταγωνιστικότητας», που αφήνει στο δρόμο της νεκρούς, την αποθέωση της κρατικοδίαιτης – συχνότατα – και με δανεικά «επιχειρηματικότητας», το ξέφρενο κυνήγι της ευπώλητης και μόνο «καινοτομίας» και τις «ευέλικτες μορφές» μισθωτής σκλαβιάς, που οι ποιητές την έλεγαν εργασία, δίνουν πειστικά παραδείγματα για τον «παράδεισό» τους. Ένα «παράδεισο» ο οποίος, χωρίς συγκεκριμένο, αναλυτικό, τεκμηριωμένο, δημιουργικό, εναλλακτικό και ρεαλιστικό αντίλογο, αλλά και την απαραίτητη πειστική κι ενωτική κινηματική κοινωνική δυναμική των φτωχών «διεφθαρμένων» του νότου, κτίζεται από τους πλούσιους «αναμάρτητους» και «αδιάφθορους» του βορρά με δομικά υλικά, τις κερδοφόρες δωροδοκίες τους και την «ολική» στήριξη των ιθαγενών τοποτηρητών τους στις χώρες της περιφέρειας, τις ελεγχόμενες επιδημίες, την προώθηση των μεταλλαγμένων, τη χειραγώγηση των επιτοκίων, την τιτλοποίηση των χρεών, την παραγωγή, παραπλανητική προαγωγή και εμπορία τοξικών τραπεζικών παραγώγων, την ιδιωτικοποίηση των υπερκερδών και την κοινωνικοποίηση των χρεών και ζημιών των τραπεζών τους.

5. Αντί επιλόγου

Μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε να συνοψίσουμε τα παρακάτω, τα οποία έτσι και αλλιώς απασχολούν καθημερινά αλλά και θα απασχολήσουν τον καθ' ένα και στο συνέδριο μας από την κοσμοθεωρητική και ιδεολογική σκοπιά του, την επιστημονική του πειθαρχία και τη διεπιστημονική, την εργασιακή, την ταξική, την κοινωνική και την επαγγελματική του θεώρηση και αναφορά.

Και πρώτα απ' όλα η βασική κατά τη γνώμη μου διαπίστωση:

Η Ανάπτυξη, με την ουσιαστική και αντικειμενικά πολυδιάστατη υπόστασή της, είτε θα είναι σε επίπεδο θεωρίας, πράξης και παραδείγματος ταυτόχρονα και διαχρονικά οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική, η οποία θα τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον Άνθρωπο, όπως αυτός και οι συλλογικότητές του εντάσσονται ειρηνικά, παραγωγικά και δημιουργικά στο φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον, ως αναπόσπαστο μέρος τους και όχι ως κυρίαρχοι, ιδιοκτήτες, «επενδυτές» και εκμεταλλευτές του” (Ρόκος 2003, 2005) ή δεν υπάρχει, (όπως δεν υπήρξε άλλωστε μέχρι σήμερα), αλλά και δεν θα υπάρξει στο μέλλον, αν δεν συντελεστούν οι απαραίτητες θεμελιώδεις ανατροπές στις συνειδήσεις, τις συμπεριφορές, τις δράσεις και τις πρακτικές των υποκειμένων της, σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και το κυριότερο, πολιτισμικής ζωής. (Ρόκος 2011, 2012, 2013).

Αυτό αποτέλεσε κι αποτελεί την ουσιώδη αιτία των αλληπάλληλων και πάντα πολυδιάστατων κρίσεων τις οποίες αντιμετώπισε η ανθρωπότητα στην ιστορία της μέχρι σήμερα.

Γιατί οι μεγάλες δυνάμεις, οι καθεστωτικές ελίτ και οι διαπλεκόμενοι σε όλα τα επίπεδα με το σύστημα και διηνεκώς ωφελούμενοι κρατικοδίαιτοι τραπεζίτες και επιχειρηματίες, οι οργανικοί διανοούμενοι και οι πολιτικές δυνάμεις οι οποίες βρίσκονται ή διεκδικούν με τα ίδια μέσα μια αντικειμενικά ανήθικη και διεφθαρμένη εξουσία στο σύγχρονο κόσμο και στην πατρίδα μας, σχεδίασαν, θεσμοθέτησαν κι επέβαλαν δομές και λειτουργίες, με τις οποίες, αν δεν υπάρξει ριζική αλλαγή, θα διατηρούν, θα μοιράζονται και θα αναπαράγουν την κυριαρχία τους, οδηγώντας τους πολίτες τους στην ανεργία, τη φτώχεια, την κατάθλιψη, τη μετανάστευση, την παραίτηση και το σημαντικότερο στην απώλεια της εμπιστοσύνης στις δυνάμεις τους, προσβάλλοντας βάνουσα την αξιοπρέπεια τους και καθηλώνοντάς τους, με το φόβο των χειρότερων που επέρχονται, σε μια παθητική, εφεκτική, απέλπιδα και μάταια προσμονή μιας «σωτηρίας» που αυτοί και πάλι θα επαγγελθούν ζητώντας και νέες θυσίες. Κάποιος είπε -και έχει μεγάλο δίκιο- ότι “οι πλούσιοι αυξάνουν την επιρροή τους με τον πλούτο τους και με την επιρροή τους τον πλούτο τους” και η σύμφωνη με τα εκάστοτε συμφέροντά τους επιρροή τους εξικνείται όχι μόνο στην οικονομία (ως έννοια, στόχο και πρακτική μιας αυστηρά μονοδιάστατης και πάντα κερδοφόρου για αυτούς «ανάπτυξης»), αλλά και στην κοινωνία με επικοινωνιακές παθητικού φιλανθρωπικού και συνηθέστατα αυτοδοξαστικού τύπου ενέργειες «αλληλεγγύης», στην πολιτική με αμέσου ή εμμέσου τύπου αθέμιτη υποστήριξη των «ημετέρων» δυνάμεων ή ανήθικη κατεδάφιση των αντιφρονούντων, στον πολιτισμό με την πλήρη ιδιοποίησή του με τις επιλογές τους, τις οποίες και με το αζημίωτο επιλεκτικά χορηγούν ή “εξαναγκάζουν” τις κυβερνήσεις να χορηγούν και στην τεχνική/τεχνολογία την οποία καθοδηγούν σύμφωνα με την ανάγκη μεγιστοποίησης της κερδοφορίας τους, αγνοώντας προκλητικά τον Άνθρωπο ως πρόσωπο και πολί-

τη αλλά και την κοινωνία, πολεμώντας τις αυτόνομες, αυτοδιαχειριστικές, ειρηνικές δημιουργικές και παραγωγικές συλλογικότητες, πρωτοβουλίες και δράσεις των πολιτών που οραματίζονται και παλεύουν για ένα ειρηνικό και καλύτερο κόσμο και ασελγώντας εξακολουθητικά στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Τα φληναφήματα περί δήθεν «Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης» εταιρειών, οι οποίες όταν δεν δραπετεύουν σε ακόμα πιο κερδοφόρους παραδείσους φοροδιαφεύγουν, φοροαποφεύγουν, εισφοροδιαφεύγουν, απολούν, κερδοσκοπούν ασυστόλως, «επενδύουν» με δάνεια πάντα κεφάλαια από τις μονίμως υπό κατάρρευση αλλά πάντα διασωζόμενες (με υπερφορολόγηση των χαμηλόμισθων, των συνταξιούχων, των ανέργων και των μικρομεσαίων επαγγελματιών) και διηνεκώς προστατευόμενες εγχώριες τράπεζες από το νεοφιλελεύθερο και υπαλληλικό του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος Διευθυντήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιχειρούν να παραπλανήσουν και δυστυχώς παραπλανούν ένα μεγάλο τμήμα του λαού.

Του φτωχοποιημένου λαού δηλαδή που σπεύδει με αγνότητα και αφέλεια να αγκαλιάσει κάθε εκστρατεία ενίσχυσης των φτωχότερων απ' αυτόν και προστασίας του περιβάλλοντος αγνοώντας ή ξεχνώντας ότι οι διαφημιζόμενες πομπωδώς «εκστρατείες» προστασίας του ηπειρωτικού περιβάλλοντος κανοναρχούνται από επιχειρήσεις οι οποίες ρυπαίνουν μέχρι πλήρους καταστροφής το θαλάσσιο περιβάλλον με τα μονοπύθμενα πετρελαϊκά τάνκερς τους, ενώ αντίθετα οι κοπτόμενες επιχειρήσεις για την προστασία του θαλασσιού περιβάλλοντος ασελγούν κυριολεκτικά στο ηπειρωτικό με ληστρικές για το δημόσιο συμφέρον και καταστροφικές για το περιβάλλον εξορύξεις χρυσού, με διασπάθιση των δασών, των ακτών και των ορεινών περιοχών, με ανέγερση υπερξενοδοχείων (ακόμη και σε πλήρως - τουριστικά- κορεσμένες περιοχές) και βιλών για τους βόρειους εταίρους μας, αλλά και τους Ρώσους, Κινέζους και Ινδούς επενδυτές που επιθυμούν βίζες μακροχρόνιας διάρκειας για αυτούς και τις οικογένειες τους, με την ευλογία ενός αναξιοπρεπούς πολιτικού συστήματος χωρίς οποιαδήποτε έστω και πρόβλεψη στρατηγικής Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της χώρας. Οι ευθύνες για τις σχετικές εξελίξεις καταλογίζονται κυρίως στην κρατούσα πολιτική και τους πολιτικούς οι οποίοι υποτάχθηκαν αδιαμαρτύρητα όχι μόνο στις βουλές των ευτελών διαχειριστών των οραμάτων για μια Ευρώπη των λαών και των πολιτισμών της, χωρίς παρουσία, άποψη, τεκμηριωμένες προτάσεις και σθεναρές αντιστάσεις, ούτε καν στα θέματα εθνικής σημασίας και ασφάλειας όπως η παιδεία και η ασφάλεια (για τα οποία πρόέβλεπε θετικά η Συνθήκη της Ρώμης), αλλά και στο μεγάλο κεφάλαιο και τα ηγεμονικά στρατηγικά συμφέροντα των υπερδυνάμεων και του υπέρτερου, ακόμη και αυτών, χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Δεν είναι βέβαια αμελητέες και οι ευθύνες όσων πολιτών αλλοτριώνονται αντί πινακίου φακής, εξανδραποδίζονται ηθικά και πολιτισμικά και στηρίζουν, ως ανεγκέφαλοι οπαδοί με την προσδοκία ενός οσοδήποτε μικρού οφέλους, μια τέτοια πολιτική και τέτοιους πολιτικούς. Οι αναγκαίες για τη ριζική ανατροπή των αξιών,

του ήθους και των πολιτικών του συστήματος και των συστημικών κολαούζων του προτάσεις θα διατυπωθούν και τα απαραίτητα μέτρα και δράσεις θα βρεθούν και θα αναληφθούν κατά τη γνώμη μου από τους νέους, μορφωμένους, ενεργούς, υπεύθυνους συνειδητούς και καλά ενημερωμένους πολίτες και τις συλλογικότητες τους, οι οποίοι δεν αρκούνται στην καταγγελία των δεινών της κρίσης και των κατά τη γνώμη τους υπευθύνων, αλλά παίρνουν τη ζωή τους στα χέρια τους ως επιστήμονες, εργαζόμενοι, παραγωγοί, δημιουργοί και επαγγελματίες, με αυτογνωσία, διάθεση συνεργασίας και ανάληψης πρωτοβουλιικών και συντονισμένων εναλλακτικών δράσεων, οι οποίες θα αμφισβητούν τεκμηριωμένα όσα μας οδήγησαν ως εδώ και θα χαράσσουν ένα καινούργιο δρόμο για το μέλλον, χωρίς τα φθαρμένα υλικά και μέσα και τους φθαρμένους «ηγέτες» σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής, πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Ζωντανά παραδείγματα γι' αυτό παραμένουν προς κρίση, αξιολόγηση και πράξη το Μοντραγκόν, η Μαριναλέντα, η Ανάβρα, οι άπειρες εναλλακτικές πρωτοβουλίες και δράσεις αλλά και ο δικός μας Ολοκληρωμένος Αναδασμός (Ρόκος 2013, 2005, 2003).

Και για τις όποιες πολιτικές δυνάμεις επαγγέλλονται το καινούργιο και το άφθαρτο, ιδού στάδιο δόξης λαμπρό. Να παραιτηθούν εδώ και τώρα μονομερώς και εμπράκτως των προνομίων τους και να υποστηρίξουν στη βουλή και στο λαό με το χειροπιαστό παράδειγμά τους την αξιοπιστία των επαγγελιών τους.

Βιβλιογραφία

- Ρόκος, Δ., 2013, *Μπορούν να υπάρξουν βιώσιμα μοντέλα ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές στον αστερισμό της «βιώσιμης» ανάπτυξης; Η θεωρία και η πράξη της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης*, στο Αναπτυξιακό Συμπόσιο με θέμα «Βιώσιμα μοντέλα ολοκληρωμένης ανάπτυξης ορεινών περιοχών. Η περίπτωση της Ηπείρου και της Πίνδου», Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών Ίδρυμα Fridrich Ebert, Ιωάννινα 15 Ιουνίου 2013.
- Ρόκος, Δ., 2012, *Η "ολική" πλανητική κρίση. Η Ελληνική εμπειρία και η ανάγκη για ριζική ανατροπή των κυρίαρχων "αναπτυξιακών" στερεοτύπων*, "ΟΥΤΟΠΙΑ", τ.96, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2011 και "ΤΕΤΡΑΔΙΑ", τ.61, Χειμώνας - Άνοιξη 2012
- Ρόκος, Δ., 2006. *Το Δημόσιο Πανεπιστήμιο στα χρόνια της ασυδοσίας των αγορών. Αντιστάσεις και Κερκόπορτες*. 4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης», Πάτρα, Πανεπιστήμιο Πατρών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.
- Ρόκος, Δ., (εισαγωγή, επιμέλεια), 2003. *Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2005, σελ. 255.
- Ρόκος, Δ., 2003. *Το τέλος του πανεπιστημίου (;) ή το πανεπιστήμιο στην εποχή της «Λευκής Βίβλου»*. Στο Ρόκος, Δ., "Νόμος Πλαίσιο 1268/82 για την Ανώτατη Παιδεία. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη", Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, σελ. 324.

- Ρόκος, Δ., 2003. *Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη*, Εκδοτικός Οίκος, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, σελ. 551.
- Ρόκος, Δ., 1992. *Οι πολίτες του κόσμου για την παγκόσμια διάσκεψη του ΟΗΕ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Πρόσκληση στους πολίτες του κόσμου για το περιβάλλον*. Στο Ρόκος, Δ., "Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη", Εκδοτικός Οίκος, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2003, σελ. 551.
- United Nations Development Programme 2004. *Cultural Liberty in Today's Diverse World*. Human Development Report 2004, Oxford University Press, Oxford.
- United Nations Development Programme 2003. *Millennium Development Goals: A compact among nation to end human poverty*. Human Development Report 2003, Oxford University Press, Oxford.
- United Nations Development Programme, 2000. *Human Rights and Human Development*. Human Development Report 2000, Oxford University Press, Oxford.
- WCED, Our Common Future, World Commission on Environment and Development, 1987. *The Brundtland Report*. Oxford University Press, Oxford.